

Żebrowski, Tadeusz

Proboszczowie kościoła parafialnego w Łomży, a następnie prepozyci kościoła parafialnego świętych Michała Archanioła i Jana Chrzciciela do początku XIX wieku

Studia Płockie 31, 191-207

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Tadeusz Żebrowski

PROBOSZCZOWIE KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO W ŁOMŻY, A NASTĘPNIE PREPOZYCI KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO ŚWIĘTYCH MICHAŁA ARCHANIOLA I JANA CHRZCICIELA DO POCZĄTKU XIX WIEKU

1. W 1429 r. **Paweł** rektor kościoła św. Piotra w Starej Łomży otrzymał od księcia Janusza Starszego 6 morgów nad Narwią w pobliżu tegoż kościoła. W późniejszych czasach kościół ten i drugi św. Wawrzyńca w Starej Łomży podlegały proboszczowi kościoła parafialnego w Łomży. Wspomniany wyżej Paweł był prawdopodobnie także rektorem ówczesnego kościoła parafialnego w Łomży pod wezwaniem świętych Apostołów Piotra, Andrzeja, Pawła, Wawrzyńca i Katarzyny, fundowanego przez ks. Janusza pod koniec XIV w., a erygowanego z przydziałem wsi do parafii przez bpa Jakuba z Korzkwi 9 IX 1410 r.¹

2. **Mikołaj**, dziekan i rektor kościoła parafialnego w Łomży (ok. 1444-1470), był komisarzem biskupa Pawła Giżyckiego przy erekcji kościoła parafialnego w Słuczu (1444 r.). Pojawia się on jeszcze w aktach z roku 1461.²

3. **Mikołaj z Miączyna**, kanonik warszawski h. Łabędź, jako pleban w Łomży występuje od roku 1475, kiedy to otrzymuje dla swego kościoła 3,5 kopy groszy główszczyzny, od rybaka Mikołaja Marzynowicza, za zabitego przez chłopów z Piątnicy jego brata; w roku następnym zapisano go jako kanonika warszawskiego i plebana w Łomży, wreszcie w 1489 r. z tymi tytułami ustanawia zastępców sądowych w sprawie z radnymi swej parafii, między innymi jego zastępcami był kanonik plocki i pleban w Kolnie Bolesta z Zalesia. Za jego rządów książę Janusz II ufundował altarię, na którą po raz pierwszy instytuowany został Marcin Świderski wicenotariusz łomżyński; on to wydzierżawił od biskupa Piotra dziesięcinę z okolic Łomży za 25 kóp groszy, z wyłączeniem dziesięcin z lnu i konopii, które to biskup przeznaczył na reparację kościoła. W 1493 r. zastępował proboszcza ks. Wawrzyniec. Za prowadzeniem przez niego budowy kościoła przemawia darowizna testamentowa plebana z Puchał Marcina w 1497 r.³

¹ Metryka Księstwa Mazowieckiego z XV-XVI wieku T. 2 Księga oznaczona nr 334 z lat 1429-1433, Warszawa 1930, wyd. A. Włodarski, nr 52; AW. 46 k. 356-7.

² Acta Officialia Pulthoviensia (cyt. AOfPult.) nr 180 k. 257; AOfPult. nr 111 k. 105.

4. **Popielski Wojciech**, syn Jana h. Nałęcz, pleban łomżyński (1507-1511), następnie pleban w Serocku (1511-1545), kanonik kolegiaty warszawskiej (1510-1524), następnie dziekan tejże kolegiaty (ok. 1527-1545) i jednocześnie pleban w Czersku. Był on ostatnim podkanclerzem książy mazowieckich, a po wcieleniu Mazowsza do Korony sekretarzem królewskim; brał on udział w sejmikach warszawskich w 1531 r. i 1536 r. i czynny był przy uchwalaniu statutów mazowieckich. On to przeprowadził budowę obecnego kościoła parafialnego św. Wojciecha w Serocku w latach ok. 1512-1545; dokończył budowlę jego bratanek Jan. Jemu zapewne przypisać należy rozpoczęcie budowy nowego kościoła parafialnego w Łomży ok. 1508 r., kiedy to Marcin Świdorski, altarysta łomżyński legował w swym testamencie dziesięcinę ze Starej Łomży na budowę nowego kościoła, a na budowę kaplicy przy tymże kościele dziesięcinę z dwóch lat ze wsi Podgórze.⁴

5. **Żukowski Mikołaj** h. Junosza z Żukowa k. Siedlec, był on synem Abrahama, zapisał się na Uniwersytet Krakowski w 1483 r., bakałarzem artium został wiosną 1486 r.; notariuszem publicznym i notariuszem biskupa wileńskiego Wojciecha Tabora ok. 1494 r.; był on także sekretarzem Wielkiego Księcia Litewskiego a następnie króla Aleksandra (1494-1505), był także plebanem w Kroszynie na Litwie, kanonikiem wileńskim i lwowskim.

Dziekanię łączyczką i prebendę prałata kantora w kapitule katedralnej włocławskiej oraz kanonię płocka fundi Radziwie (1522 r.) otrzymał zapewne z protekcji króla Aleksandra a później Zygmunta I.

Proboszczem i notariuszem łomżyńskim był w latach ok. 1511-1514.⁵ W 1530 r. był także proboszczem w Ciemnowie k. Ciechanowa. Resztę życia związał z Warszawą, był bowiem prepozytem kolegiaty warszawskiej od 1524 r. do swej śmierci, która nastąpiła ok. 1542 r.⁶

³ Acta Episcopalia (cyt. AEp.) nr 2 ss. 154 i 156, 703; AEp. nr 3 k. 273 v.; AOfPult. nr 111 k. 104-105 v.; AOfPult. nr 112 k. 48 v. Źródła te i dalej cytowane rękopisy znajdują się w Archiwum Diecezjalnym Płockim (ADP).

⁴ Katalog zabytków sztuki w Polsce pod red. J. Galickiej i H. Sygietyńskiej T. X z. 10 Nowy Dwór Mazowiecki i okolice s. 54-55; A. Soltan, Polski Słownik Biograficzny T. 27 s. 587-590 (cyt. PSB); AEp. 10 k. 264; L. Królik, Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku, Warszawa 1960 s. 197 nr 178.

⁵ J. Nowacki, Archidiecezja poznańska T. 2 Poznań 1964 s. 605 przypis (cyt. p.) 15; AOfPult. 114 k. 189; jedyną informację o jego proboszczowaniu w Łomży zawdzięczamy sporowi o dziesięcinę z pól wójtowskich we wsiach książęcych: Gielczynie, Konarzycach, Starej Łomży i Podgórze; proboszczem mógł zostać już w 1511 r. po ustąpieniu Wojciecha Popielskiego a zrezygnował z tego probostwa ok. 1514 r. skoro jego następca Jan Popielski zrezygnował z probostwa w Łomży już w 1517 r.; Album studiosorum Universitatis Cracoviensis T. 1 Kraków 1887 s. 258; Statuta nec non liber promotionum... in Universitate studiorum Jagellonica ab A. 1402 ad annum 1849 ed. J. Muczkowski Kraków 1849 s. 95; Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej T. 1 (1387-1507), Indeksy Kraków 1994 według indeksów; Album studiosorum... T. 2 s. 4.

⁶ A. Wolff, Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370-1526, Wrocław 1962 s. 234, 242, 273; Regestrum in quo proventus beneficiorum curatorum et non curatorum in archidiaconatu Poltoviensi existentium... Anno Domini 1530 conscriptum: Archiwum Komisji Historycznej T. 10 Kraków 1916 s. 385; Iura Masoviae Terrestria T. 3 opr. J. Sawicki, Warszawa 1974 s. 143; AOf.

6. **Popielski Jan** h. Nałęcz, notariusz księcia Bolesława IV (1485 r.), był zapewne bratem Dzierśława, podkanclerzego tegoż księcia;⁷ w 1511 r. otrzymał altarię św. Jana w katedrze plockiej, był już wówczas kanonikiem kolegiaty warszawskiej, w kwietniu tegoż roku zamienił z Jakubem Skorakiem swą altarię plocką na probostwo w Nieborowie; w 1511 r. dzierżawił cła książęce w bliżej nieokreślonym miejscu.⁸ Probostwo w Łomży objął Jan po 1513 r., a zrezygnował z niego 7 IV 1517 r., by objąć położone bliżej Warszawy i Nieborowa probostwo w książęcym Kazuniu. Ostatnia o nim wiadomość pochodzi z 1524 r.⁹

7. **Rzechowski Mikołaj** h. Łabędź (?), pleban w Stromcu, objął probostwo w Łomży 15 V 1517 r. z prezenty książąt mazowieckich i pozostał na nim prawie 2 lata, jego następca został zatwierdzony 20 V 1519 r.¹⁰

8. **Wojślawski Jan** h. Junosza, wywodził się zapewne z terenu parafii Niwiska nad Liwem, gdzie znajduje się wieś Wojślawy, leżąca w sąsiedztwie dóbr Zaliwskich (Andrzej i Michał Zaliwscy byli kolejno kasztelanami liwskimi na początku XVI w.). Rodzina Żukowskich h. Junosza była zapewne spokrewniona z Wojślawskimi, co ułatwiło mu kontakt z dworem książęcym. Stanisław, prawdopodobnie jego brat, był notariuszem liwskim. Rodzina Wojślawskich posiadała wieś Chrzęsne k. Postolisk, którą w 1533 r. Jan próbował zamienić na wieś królewska Janowo w starostwie kolneńskim (zamiana widocznie nie doszła do skutku bo wieś pozostała królewsczyzną).¹¹

Jan po raz pierwszy pojawia się w źródłach w 1512 r., jako pleban w Kamionie naprzeciw Wyszogrodu, w tymże roku został proboszczem we Wiźnie i tamże notariuszem ziemskim, jakkolwiek pierwsza wzmianka na ten temat zachowała się z 1514 r., przy okazji wydzierżawienia dziesięcin biskupich z ziemi łomżyńskiej. Zostawszy proboszczem w Wiźnie przystąpił zaraz do budowy kościoła murowanego do dziś istniejącego i ukończył jego budowę zapewne do 1519 r. kiedy to książęta mazowieccy Stanisław i Janusz prezentowali go na probostwo (20 V) w Łomży, zapewne z zamiarem powierzenia mu przeprowadzenia rozpoczętej już

Pl.; 194 k. 567 v.-568. Sądzić można, że M. Żukowski żył do r. ok. 1542, bowiem w 1542 r. kantorem wrocławskim był już Marek Żukowski, zapewne bratanek Mikołaja (Acta Capituli Vladislaviensis: Acta historica res gestas Poloniae illustrantia T. 13 Kraków 1908 nr 907; Acta ecclesiae collegiate Varsoviensis: Archiwum Komisji Prawniczej T. 4, Kraków 1897-1926 s. 35 n., wyd. B. Ulanowski.

⁷ Księga skarbowa Janusza II księcia mazowieckiego z lat 1477-1490, wyd. J. Senkowski, Warszawa 1959 nr 1093; AOfPl. 180b k. 204; 183 k. 28 v.

⁸ AOfPl. 180b k. 204; AEp. 12 k. 58 v.-59; informacja tu zawarta wynika ze sporu prowadzonego dopiero w 1524 r. z kanonikiem plockim Wszeborem Przedpelskim o zapłacenie cła zaległego od 1511 r. w wysokości 80,5 gr od łodzi bpa plockiego Erazma Ciołka.

⁹ AEp. 12 s. 121; AEp. 10 s. 248.

¹⁰ AEp. 10 s. 248 i 450; wprawdzie w tekście jego nazwisko zapisano w formie Rzechowski, a nie Rzuchowski, ale sądzić należy, że pochodził on z rodziny Rzuchowskich h. Łabędź, por. B. Paprocki, Herby rycerstwa polskiego Kraków 1854 s. 570.

¹¹ Matricularium Regni Poloniae Summaria (cyt. MRPS) IV, 3 nr 17392; A. Wolff, Studia nad urzędnikami... s. 273 p. 67; zaginiona w czasie wojny praca dra Jerzego Chytczewskiego omawiała rolę J. Wojślawskiego w budowie kościoła w Łomży.

przed kilku laty budowy nowego kościoła. Fakt wzniesienia przez Wojsławskiego kościoła w Wiźnie poświadcza dokument księcia Janusza III z 26 XII 1524 r., zatwierdzający fundację przez proboszcza Jana szpitala w Wiźnie i zakupienie na jego uposażenie włóki ziemi; książę potwierdził także darowiznę 6 morgów łąki z folwarku książęcego, za zgodą swej matki księżnej Anny.¹² W 1531 r. Jan Wojsławski za zgodą kapituły plockiej i biskupa Andrzeja Krzyckiego zakupił dziesięciny biskupie z kilku wsi i folwarków na uposażenie dla siedmiu wikariuszy. Dołączył także pewne sumy lokowane na dobrach, z których czynsz przeznaczył na ich utrzymanie.¹³

Kanonikiem kolegiaty warszawskiej został Jan przed 1518 r., a katedralnym plockim fundi Radziwie w 1540 r. Jan był także notariuszem łomżyńskim w latach ok. 1519-1540, a również tenutariuszem starostwa kolneńskiego (ok. 1519-1549 r.).¹⁴

Kościół parafialny – obecnie katedralny – w Łomży został zbudowany na cześć Boga Wszechmogącego i świętych Michała Archanioła i Jana Chrzciciela.¹⁵ Sądzić można, że Jan zostawszy plebanem łomżyńskim w maju 1519 r. zaraz przystąpił do przebudowy prezbiterium nowego kościoła i kaplicy św. Anny (?), współfundowanej przez jej pierwszego altarystę Marcina Świdarskiego, który już w 1494 r. był wicenotariuszem łomżyńskim a w 1497 r. dzierżawił dziesięciny biskupie i część tych dziesięcin biskup Piotr przeznaczył na reparacje starego kościoła łomżyńskiego.¹⁶

Prace budowlane w Łomży trwały zapewne przez kilka lat, trudno bowiem ustalić co zbudowano przed 1519 r., ale i ta część uległa znacznej przebudowie. Wiemy o jednej znaczniejszej darowiznie testamentowej, Julianny wdowy po Piotrze Penzie (z 1523 r.), która przeznaczyła 100 kóp groszy znajdujących się u wojewody plockiego Andrzeja Niszczycykiego i 9 kop desek u Stanisława Strobińskiego

¹² AEp. 10 s. 450; Akta wizytacji (cyt. AW) 47 k. 262-3;

Łomża 26 XII 1524

Joannes Dei gratia Dux Masoviae, Russiae... merita Joannis Woyslawski canonici Varsoviensis, notarii terrae Lomzensis et plebani in Wizna, ubi ecclesiam totam impensis suis demurato, fundamenta construxit et alia [...] necessariaque fecit pro eadem ecclesia aedificavit; ratione cuius domum ipsius, quem ibidem penes hospitale extruxit, una cum manso agri quem emit et acquirit et sex iugera pratorum, alias morgorum praedialium ex concessione matris nostrae [...] Albertus Popielski vicecancellarius m. p.

¹³ Acta Capituli Plocensis (cyt. ACPI.) 3 k. 114; MRPS V, 2 nr 9253.

¹⁴ B. Paprocki, Herby... s. 324; podał tam jednak błędną datę roczną 1540, zamiast 1549, bowiem 5 stycznia 1550 r. królowa Bona prezentowała już jego następcę Jana Makowieckiego (AEp. 17 k. 259 v.); Estreicher, Bibliografia T. 23 s. 151-152.

¹⁵ Akta wizytacji dekanatu łomżyńskiego z 1680 r. znajdujące się w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie.

¹⁶ AEp. 3 k. 124, 272 v.; AEp. 4 k. 264 v.; „... honorabilis vir dominus Martinus Swyderski, altaria perpetuus Lomzensis [...] executores testamenti sui constituit istos videlicet honorabilem et nobilem: Paulum Wyrzbowski in Ploczko et Seroczecz plebanum notarium terraestrem Lomzensem, Stiborium Chadzynski de Zamoszcze, Cherubin de Comorowo, vicenotarium Lomzensem et Stiborium germanum suum [...] item pro structura et edificatione ecclesie nove Lomzensis legat decimam totam in Stara Lomza, item pro capella sua in Lomza ac structura eius decimam in Podgorze, duorum annorum [...]

dla kościoła w Łomży.¹⁷ Wydaje się, że prace dobiegły końca około r. 1524-1526, kiedy to książęta Stanisław i Janusz poczynili zapisy łąk i czynszu z mostu na Narwi na fundację mansjonarii, co zwykle łączyło się z istniejącym już kościołem. Pleban zakupił dziesięciny u biskupa Andrzeja Krzyckiego w 1531 r. (łączyło się to z gromadzeniem pieniędzy na budowę katedry w Płocku) i prosił biskupa o ustanowienie 7 mansjonarii, z włączeniem do ich uposażenia funduszy istniejących już altarii, na co kapituła wyraziła zgodę, ale sprawa się odwlokła i formalny akt erekcji wystawił dopiero biskup Andrzej Noskowski w 1552 r. Konsekwował kościół, według późniejszych zapisów w 1525 r., zapewne biskup sufragan płocki Piotr Lubart.¹⁸

Pominąwszy kwestie czy Jan Wojsławski sam był architektem, pozostaje sprawa istnienia warsztatu murarskiego przezeń prowadzonego; wykorzystał go po zakończeniu budowy kościoła w Łomży do wzniesienia kilku dalszych kościołów podobnych stylowo do świątyń w Wiźnie i Łomży, wyjątkowych zupełnie na całym Mazowszu, były to kościoły: w Kleczkowie, Rosochatym i prezbiterium w Zambrowie. Wznoszono je kosztem i staraniem ówczesnych proboszczów tych parafii. Pierwszym po Łomży był niewątpliwie kościół w Kleczkowie, gdzie proboszczem w latach 1528-1534 był współwłaściciel wsi i pleban Paweł Kleczkowski, jednocześnie był on plebanem w Jedwabnem. Po jego śmierci Wojsławski przejął dziesięciny z Łączyna wartości 14 kop groszy, które zresztą bp Andrzej Krzycki polecił mu zwrócić egzekutorom testamentu. Jeśli nawet nie udało się zakończyć budowy do 1534 r. to następca Kleczkowskiego na probostwie – ks. Stanisław Machnacki, kanonik katedralny i oficjał generalny płocki (1539-1550) dokończył budowę kościoła.¹⁹

W Rosochatem, jakkolwiek proboszczem już od 1527 r. był Serafin Świerczowski, to jednak do budowy nowego kościoła przystąpił Wojsławski dopiero po r. 1540; w 1548 r. otrzymał proboszcz legat 36,5 kop groszy po zmarłej Zofii z Rosochackich Zarembinie na budowę kościoła. Budowy nie udało się dokończyć, zabrakło sklepienia w prezbiterium i nawie głównej, zapewne z racji śmierci Jana Wojsławskiego w dniu 30 grudnia 1549 r.²⁰ Kolejnym rozpoczętym kościołem była zapewne świątynia w Zambrowie, w czasie gdy proboszczem był Jan Bieliński

¹⁷ AOfPult. 116 k. 170 v., 175.

¹⁸ MRPS IV, 3 nr 23219, 23225 i 23233; ACPL. 3 k. 114; biskup i kapituła wyrazili zgodę na fundację dla siedmiu mansjonarzy w Łomży i we Wiźnie. Sam dokument erekcji siedmiu mansjonarii wystawił dopiero biskup Andrzej Noskowski w 1552 r.; AW 46 s. 459-460; podano tu wyraźnie datę konsekracji, około 1525 r.: „... consecratio est deinde circa annum 1525”.

¹⁹ Regesta in quo proventus beneficiorum curatorum... s. 386, 388, 389-390; AOfPult. 117 k. 134 v.-237; AEp. 15 s. 371 i 17 s. 351.

²⁰ Mimo zapisu nazwiska proboszcza w Rosochatem w formie Swierczowski trzeba przyjąć wielokrotnie przekazane brzmienie Swyerczowski (Swierczowski), rodzina ta pisała się ze Świerz, miejscowości leżącej koło Andrzejewa h. Pomian (lub Grabie) używając nazwisk o brzmieniu Swierzowski lub Swierczowski: Katalog zabytków sztuki... T. IX z. 2 s. 65, opr. M. Kałamajska-Saeed, Warszawa 1986; Z. Leszczyc, Herby szlachty polskiej, Wrocław 1995 s. 104 i 262; AOfPult. 122 k. 188, 208, 239.

(ok. 1529-1545), kanonik katedralny plocki i kolegiaty warszawskiej, sekretarz królewski, wreszcie biskup plocki (1545-1546); jego następcą na probostwie był Scipio Włoch, kanonik sandomierski (1547), ten zapewne nie był zainteresowany dalszą budową kościoła i przerwano ją po postawieniu prezbiterium.²¹

Najciekawszy w całej sprawie jest spór wykonawców testamentu Jana z proboszczem Małego Plocka Mikołajem Górskim, kanonikiem katedralnym plockim, (bratem znanego ze źródeł Stanisława, który przygotował zbiór dokumentów i pism z czasów podkanclerstwa Piotra Tomickiego), o zwrot 9 kop groszy dziesięcin pobranych z folwarków w Plocku i Borkowie z lat 1548 i 1549, z racji kontraktu na budowę murowanej świątyni w Małym Plocku, której to budowy nie rozpoczął i nie zwrócił pieniędzy. Porównanie szkiców wymienionych kościołów zamieszczonych w katalogu zabytków sztuki potwierdza ich budowę przez ten sam warsztat.²²

Na mocy testamentu przeznaczył Jan zakupione od biskupa Andrzeja Noskowskiego dziesięciny z Pniewa i Rybna na fundację altarii w kościele parafialnym w Łomży, co nastąpiło w 1552 r. Jednocześnie bp erygował siedem mansjonarii, których fundację zapoczątkował Wojsławski w 1531 r., przy czym prawo prezenty do jednej z altarii zastrzegł biskup dla potomków brata fundatora Piotra, cześnika wiskiego, zmarłego w 1551 r. Jan zmarł 30 grudnia 1549 r. i został pochowany w kościele parafialnym, gdzie do dziś zachowała się jego płyta nagrobkowa wmurowana w pierwszy prawy filar od głównego wejścia do katedry.²³

9. Makowiecki Jan h. Dołęga z Makówca, pow. Lipno, notariusz królowej Bony, proboszcz w Bulkowie (1549-1554), pleban w Łomży, a następnie prepozyt tamże (1550-1569). Biskup Andrzej Noskowski utworzył prepozyturę w Łomży, prepozyt otrzymał prawo prezenty sześciu mansjonarzy, a – jak było wyżej wspomniane – siódmego prezentowała rodzina jego poprzednika Jana Wojsławskiego. Makowiecki w 1557 r. wystarał się u króla Zygmunta Augusta o włączenie funduszy dwóch altarii patronatu królewskiego do uposażenia mansjonarzy z obowiązkiem przejęcia przez nich ciężarów przywiązanych do tych altarii. W 1567 r. wystarał się wspomniany prepozyt o inkorporację do uposażenia mansjonarzy łomżyńskich probostwa w Piątnicy, z obowiązkiem obsługiwanym przez nich tej

²¹ Katalog zabytków sztuki... t. IX z. 2 s. 95; AOFPult. 118 k. 193 i 123 k. 8 v.; wyraźnie jest tu mowa o przeznaczeniu 30 kop groszy w testamencie ks. Michała Zakrzewskiego dla kościoła w Zambrowie i dla ks. Jana Wojsławskiego; w roku 1547 proboszczem był już Scypion Italus kanonik sandomierski (AEP. 17 k. 27).

²² AOFPult. 123 k. 102 v., 163, 165; „... prefatum olim dominum canonicum decimas prediales rurali Plocko et Borkowo, iuxta taxam antiquam 9 sexagenarum ad effectum construendi et edificandi ecclesie ex muro in eodem Ploczko recepisse contractum [...]”; Katalog zabytków sztuki... T. X z. 11 s. 12 i T. IX Seria nowa z. 1 s. 20 i 74; tamże z. 2 s. 66, 95; zob. także I. Galicka, M. Kałamajska-Saeed, H. Sygietyńska, Sztuka dawnych ziem łomżyńskiej i wiskiej w XVI-XIX w. [w] Studia Łomżyńskie. I (1989) s. 109-136.

²³ Data dzienna śmierci Wojsławskiego zachowała się na płycie nagrobkowej Wojsławskiego, ale B. Paprocki źle odczytał datę roczną 1540 (Herby s. 324) zamiast 1549 (AEP. 17 k. 353 v. i tamże 18 k. 123).

parafii. Zbliżająca się śmierć bpa Noskowskiego nie pozwoliła na zatwierdzenie tej darowizny królewskiej przez biskupa.²⁴ Makowiecki uzyskiwał kolejno szereg beneficjów z prezenty królewskiej: przed 22 lutego 1550 r. otrzymał kanonię w katedrze plockiej, następnie w kapitule kolegiackiej warszawskiej – przed 1557 r., a następnie tamże archidiaconię warszawską (1559-1569); kustodię w kapitule katedralnej wileńskiej przed 1563 r.; był także sekretarzem królowej Bony i króla Zygmunta Augusta. Zmarł prepozyt łomżyński przed 23 V 1569 r.²⁵

10. **Kraśniński Franciszek** h. Ślepowron, syn Jana stolnika ciechanowskiego i Katarzyny z Miszewskich h. Lubicz; był krewnym prymasa Mikołaja Dzierzgowskiego. Doktorat obojga praw uzyskał po studiach na uniwersytetach włoskich na początku lat pięćdziesiątych XVI w. Po powrocie ze studiów został sekretarzem królewskim (od 1560 r.), podkanclerzem koronnym (1568-1572).

Z prezenty królewskiej pozyskał wiele beneficjów w różnych kapitułach, prepozytem kapituły plockiej był w latach 1568-1574, mimo że został biskupem krakowskim już w 1572 r. Po śmierci Jana Makowieckiego objął po nim archidiaconat warszawski i prepozyturę w Łomży, z których zrezygnował zapewne po objęciu biskupstwa krakowskiego w połowie 1572 r. Zmarł w 1577 r.²⁶

11. **Komorowski Jan**, syn Mikołaja i wnuk zapewne także Mikołaja, sędziego ziemskiego ciechanowskiego, student Uniwersytetu Krakowskiego (1569 r.). Prepozytem łomżyńskim został zapewne po ustąpieniu Franciszka Kraśnińskiego w 1572 r.; zachowały się o nim dwie wzmianki, pierwsza – z 1573 r., kiedy to prezentował na mansjonarię łomżyńską Marcina z Lubotyń, druga – o jego śmierci z 18 sierpnia 1582 r.²⁷

12. **Roguski Sylwester**, dr filozofii i medycyny, lekarz królewski (ok. 1520 – 3 VI 1602), pochodził ze Świecia nad Wisłą, studiował na Uniwersytecie Krakowskim (1544-1548), gdzie uzyskał magisterium sztuk wyzwolonych i przez kilka lat wykładał w Krakowie, później udał się do Padwy (1553), gdzie uzyskał doktorat medycyny w 1555 r.²⁸ W 1569 r., jako lekarz króla Zygmunta Augusta i królowy Anny otrzymał nominację na probostwo w Małym Płocku, już jako kanonik włocławski i warszawski. W 1589 r. jako proboszcz w Małym Płocku wystarał się u króla Zygmunta III i biskupa Piotra Wolskiego o inkorporację uposażenia tego probostwa do funduszu mansjonarzy łomżyńskich z zachowaniem jednej trzeciej

²⁴ MRPS V, 2 nr 9267; gdzie podano, że był herbu Dołęga i przyjął do swego znaku Marcina Podgórskiego służebnika i notariusza skarbu królewskiego; był już wówczas kustoszem kapituły wileńskiej; AEp. 17 k. 253 v. i 353 v. i 18 s. 123-130, 448 i 19 s. 528-532.

²⁵ L. Królik, Kapituła kolegiacka... s. 195 nr 128; AEp. 18 k. 129 i 19 s. 528 i 22 k. 13 v.-14; MRPS V, 2 nr 9267; AOŃPult. 145 k. 253; gdzie zachowała się wzmianka, że w 1567 r. król Zygmunt August inkorporował do uposażenia mansjonarzy dochody z probostwa w Piątnicy.

²⁶ W. Urban PSP T. 15 s. 171-173; AEp. 22 k. 3, 13 v.-14, 49 v., 234.

²⁷ A. Boniecki, Herbarz Polski... T. 11 s. 33-34, 37; wprawdzie Boniecki wymienia wielu Komorowskich bez określenia herbu, ale Mikołaj z Komorowa sędzia ciechanowski był współwłaścicielem i Komor koło Sońska, wymienionych przez niego wcześniej jako własność Ostojczyków; Album studiosorum... T. 3 s. 72; AEp. 22 k. 49 v. i 24 k. 246.

²⁸ A. Soltan, PSB T. 31 s. 487-488.

dochodów parafii wynoszących około 80-90 kop groszy rocznie na uposażenie jednego z mansonarzy, który będzie zarządzał parafią. Dochody prepozyta łomżyńskiego wynosiły w 1598 r. ok. 350-400 florenów rocznie. Roguski nie rezydował w Łomży, przebywał tu corocznie około dwóch tygodni na Wielkanoc lub w sierpniu. Po śmierci Jana Komorowskiego został prepozytem łomżyńskim i był nim do 1602 r.²⁹

13. **Chociszewski Jan** h. Topór (ok. 1570-1617), syn Sebastiana wójta wsi biskupiej Psary koło Pultuska, – wójtostwo miało 4 łany – i Elżbiety, córki Jana Milewskiego wójta w Pultusku. Jan skończył zapewne kolegium jezuickie w Pultusku, w 1588 r. zapisał się na Uniwersytet Krakowski, od 1590 r. zamieszkał w Bursie Filozofów, korzystając z miejsc dla studentów z Mazowsza. W tym samym roku uzyskał bakalaureat i rozpoczął pewnie studia prawnicze, które zakończył w Padwie, uzyskując tam doktorat obojga praw przed 1598 r., kiedy to powrócił do kraju, posiadając kanonię fundi Winiary w katedrze poznańskiej. Latem 1598 r., z prezenty patronów altarii Wilckich i Boglewskich w kolegiacie pultuskiej, uposażonej w XV wieku przez wojewodę mazowieckiego Mikołaja Węza z Bogatego w całą wioskę Strzeże, w parafii Dzierżenin, jako doktor obojga praw i kleryk mniejszych święceń został na nią instytuowany 16 X 1598 r. przez biskupa Wojciecha Baranowskiego. Z kanonii poznańskiej zrezygnował Jan 4 VII 1598 r. prawdopodobnie w związku z objęciem prebendy archidiacona w kolegiacie kruszwickiej.³⁰ S. Roguski, za zgodą króla Zygmunta III, przyjął Jana na swego koadiutora z prawem następstwa, toteż po jego śmierci biskup W. Baranowski zatwierdził Jana na prepozyturze łomżyńskiej 3 VI 1602 r. W następnym roku we wrześniu uczestniczył Prepozyt w synodzie diecezjalnym w Płocku; synod wyznaczył go jednym z egzaminatorów proboszczów. W 1608 r. odbył w Łomży kongregację dekanalną dla swego dekanatu. W październiku następnego roku nie było go w parafii podczas wizytacji odbywanej przez delegatów biskupa Marcina Szyszkowskiego. W tymże roku podczas W Postu prepozyt zaprosił kilku jezuitów z kolegium pultuskiego, którzy rozpoczęli pracę duszpasterską, głoszenie kazań, słuchanie spowiedzi, zamieszkali oni początkowo w domu prepozyta szpitala Św. Ducha, gdzie przez dłuższy czas przebywali, zanim nie zbudowali własnego domu

²⁹ AEp. 22 k. 208 v. i 24 k. 246 i 25 s. 982-988 i 28 k. 94 i 29 s. 578; AW I k. 339.

³⁰ M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie supereklibrysy XVI-XVIII wieku*, Warszawa 2001 s. 158 i tablica 60, gdzie jest zamieszczony herb Topór, co wydaje się przesądzać przynależność J. Chociszewskiego do rodu pieczętującego się tym herbem, a nie Junoszą; A. Sołtan, *Studenci z Mazowsza Płockiego w Akademii Krakowskiej w drugiej połowie XVI wieku* [w] *Warszawa i Mazowsze t. V* (2001) s. 40; K. Lutyński, *Kapituła katedralna w Poznaniu w XVI wieku*, Poznań 2000, s. 79-80; *Receptiones seu installationes ad episcopatum, praelaturas, canonicatus, ecclesiae cathedralis Poznaniensis ab anno 1532 usque ad annum 1800*, wyd. R. Weimann [w] *Rocz. Tow. Przyjaciół Nauk Poznańskiego T. 35* (1909) s. 70; *Concilia Poloniae T. 6*, opr. J. Sawicki, Warszawa 1952 s. 361; AEp. 28 s. 282; AEp. 33 k. 52-56 nr 26, 28, 37, 90-91, gdzie podano informacje o rodzinie i majątku, a k. 290 o śmierci; AW 10 k. 205, 210-211 – informacje o pracy duszpasterskiej jezuitów w Łomży; wizytatorzy zapisali nazwisko prepozyta w brzmieniu Kociszewski.

i kolegium, w którym rozpoczęli nauczanie młodzieży. J. Chociszewski przyczynił się znacznie do powstania tego kolegium i w testamencie przeznaczył dla niego swą bibliotekę, której część przechowała się dotąd w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Prepozyt Jan posiadał także kanonię w kolegiacie warszawskiej, przynajmniej od 1605 r.; w Warszawie też przeważnie rezydował, przyjeżdżając do Łomży na ważniejsze uroczystości. Po pożarze kolegiaty warszawskiej przyczynił się znacznym nakładem do jej naprawy. W testamencie przeznaczył 320 fl. na swój aniwersarz; w kościele kolegiackim, gdzie został pochowany, do ostatniej wojny znajdowało się w archikatedrze warszawskiej jego epitafium.³¹

14. **Niszczycki Krzysztof Karol**, syn Piotra starosty ciechanowskiego h. Prawdzic, kalwina i Anny Dembowskiej h. Jelita, katoliczki; jego dziadem był Krzysztof, wojewoda belzki, starosta ciechanowski i przasnyski. Krzysztof studiował na uniwersytecie włoskim w Maceracie, gdzie wydał w 1611 r. dwie broszury. Przed wyjazdem do Włoch ulokował na czynsz na swych dobrach Jaworzyno i Kurowo 2200 florenów pożyczone od kapituły plockiej. Karierę kościelną rozpoczął jako kleryk niższych święceń w połowie 1610 r., gdy jego stryj Andrzej wraz ze swą żoną Anną Gumowską, współwłaścicielką Lekowa prezentowali go na probostwo w Lekowie, które otrzymał po dłuższym sporze w lutym 1611 r. Wtedy udał się na studia do Włoch. Po powrocie z nich, w czerwcu 1613 r. toczył spór o dziesięciny z parafianami, wtedy był już kapłanem i kanonikiem warmińskim, wybrany też został przez kapitułę archidiaconem plockim po śmierci Wiktora Stempowskiego. Krzysztof był także sekretarzem królewskim, przynajmniej od 1613 r.; w 1614 r. instalował się na kanonię gnieźnieńską fundi Woźniki.³² W latach 1615-1617 był proboszczem w Przasnyszu. Po śmierci Jana Chociszewskiego z prezydentury królewskiej otrzymał prepozyturę kościoła parafialnego w Łomży (5 IV 1617). Do kapituły plockiej został przyjęty 8 lipca a przysięgę złożył 9 IX 1613 r. przydując na tej kapitule. W 1616 r. był delegatem kapituły plockiej na sejm piotrkowski, a w 1618 r. wizytował niektóre kościoły w swym archidiaconacie (akta wizytacji zaginęły). Prowadził ożywioną działalność gospodarczą, dzierżawił kilka wsi kapitulnych. W 1621 r. zalegał z wypłatą czynszów z tych dzierżaw i dóbr dziedzicznych, gdzie była lokowana wspomniana pożyczka. Zmarł przed 18 X 1621 r.³³

15. **Lysakowski Andrzej** (1577-1635), syn Stanisława h. Lubicz i Karniewskiej h. Rogala, studiował zapewne wraz z bratem Walerianem w Kolegium Jezuickim

³¹ L. Królik, Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku, Warszawa 1990, s. 186 – gdzie wiele nieścisłości; Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995, Kraków 1996, s. 389-390, gdzie mylnie podano, że Jan Ch. był kanonikiem plockim.

³² J. Korytkowski, Pralaci i kanonicy katedry... gnieźnieńskiej T. 3 Gniezno 1883 s. 98-99; A. Kotarski PSB T. 23 s. 135-136; biogram Krzysztofa wojewody belzkiego – jego dziada, przy czym mylnie podano tam, że Anna Dembowska była jego trzecią żoną, podczas gdy była ona żoną jego syna Piotra.

³³ ACPI. 9 k. 187 v.-189, 287-288, 347, 354, 360-361; AEp. 31 s. 497, 854 i 32 k. 134, 749 i 33 k. 1; AOPult. 138 k. 175 v.

w Braniewie; był kanonikiem warmińskim. Nie zachował się w aktach biskupich wpis jego instytucji na prepozyturę łomżyńską, ale nastąpiła ona zapewne w 1621 r. po śmierci Niszczycykiego, zrezygnował z niej w lipcu 1630 r. W 1629 r. zakupił wieś Izbicę z przyległościami i testamentem z 1635 r. przeznaczył ją na pobożne fundacje.³⁴

16. **Krajewski Jan** (1595-1676), syn Stanisława h. Trzaska i Anny Majkowskiej h. Pobóg z Krajewa pow. mławski. Uczył się w Kolegium Jezuickim w Pułtusk w latach 1618-1623, następnie pracował w kancelarii bpa plockiego Stanisława Łubieńskiego jako notariusz, przed 1630 r. uzyskał tytuł protonotariusza apostolskiego i był proboszczem w Barcicach. Po ustąpieniu Andrzeja Łysakowskiego, z prezenty królewskiej króla Zygmunta III, 12 VII 1630 r. bp Stanisław Łubieński instytuował go na prepozyturę łomżyńską z możliwością zatrzymania probostwa w Barcicach. dwa lata później z nominacji tegoż biskupa otrzymał kanonię katedralną plocka fundi Otolino; pod koniec 1632 r. był kandydatem na archidiacona plockiego, ale kapituła wybrała na tę pralaturę Macieja Golemowskiego; w 1635 r. uzyskał Jan kanonię pułuską fundi Szwelice, a w 1635 r. dziekanie w kolegiacie pułuskiej, wtedy zrezygnował z prepozytury łomżyńskiej. Około r. 1660 – jako sekretarz królewski – otrzymał kanonię katedralną krakowską. W 1642 r. ufundował w kolegiacie pułuskiej anniwersarz za swoich rodziców Stanisława i Annę. Dopomógł także poważną sumą (ok. 15 tys. złotych polskich) w nabyciu przez Kolegium Jezuitów w Pułtusk trzech wiosek: Bielaw, Łęgu i Nowej Wsi w parafii Grzebsk.³⁵ W aktach oficjalatu pułuskiego zachowały się relacje o bitwie pod Zborowem i układach z Tatarami i Kozakami oraz wstrząsający opis najazdu szwedzkiego z 1655 r. Zmarł Jan w Pułtusk w 1676 r. i tam w kolegiacie posiada płytę nagrobkową.³⁶

17. **Jagodowicz Mateusz**, dr obojga praw, protonotariusz apostolski, był przez wiele lat, aż do śmierci biskupa notariuszem kurii królewicza Karola Ferdynanda. 23 II 1641 r. otrzymał kanonię pułuską fundi Łaś i zatrzymał ją do końca życia. W 1642 r. bp Karol Ferdynand wysłał go do Rzymu, w celu załatwienia formalności związanych z objęciem biskupstwa plockiego. Kanonikiem katedralnym plockim fundi Gocław został Mateusz 6 IX 1652 r., a przysięgę na zachowanie statutów złożył dopiero 27 XII tegoż roku.

Prepozyturę łomżyńską, po rezygnacji J. Krajewskiego, objął Jagodowicz 26 IV 1645 r., a zrezygnował z niej 19 II 1658 r. Na czas jego rządów w parafii łomżyńskiej przypadł najazd szwedzki i zniszczenia jakim podległa Łomża i jej okolice jesienią i zimą 1655/1656, kiedy to miasto zostało spalone i prawie zrównane z zie-

³⁴ A. Boniecki, Herbarz... T. 16 s. 184; AEp. 34 s. 523-525; matka Andrzeja była zapewne siostra Michała Karniewskiego kanonika i oficjela pułuskiego żyjącego w drugiej połowie XVI w.; AEp. 34.

³⁵ Bibliografię o nim zob. T. Żebrowski, Powstanie Seminarium Duchownego w Pułtusk i jego początkowe dzieje (1594-1650): Kościół i kultura, Płock – Pułtusk 1996 s. 49 p. 36; ACPI. 10 k. 118, 131, gdzie podano imiona jego rodziców i babek z obu stron oraz ich herby; AO fPult. 143 s. 834-844, 1342-1344.

³⁶ Katalog zabytków sztuki... T. X z. 20 s. 50 i fot. 323; AW 270 s. 548.

mią. Ucierpiał zapewne, chociaż nieznacznie, także kościół parafialny, jak świadczą o tym prace prowadzone w farze przez jego następcę Mikołaja Opackiego. W połowie lutego 1657 r. wojska elektora Brandenburskiego i Bogusława Radziwiłła zniszczyły Piątnicę i jej okolice.³⁷ Jagodowicz w latach 1646-50 prowadził z mieszkańcami łomżyńskimi spory o dziesięciny rozstrzygane przez sądy królewskie.³⁸

Po objęciu urzędu oficjała i wikariusza generalnego w archidiakonacie warszawskim posiadał w kapitule warszawskiej kanonię i probostwo Najświętszej Marii Panny na Nowym Mieście w Warszawie; zmarł Mateusz przed 3 VIII 1666 r.³⁹

18. Opacki Mikołaj Kazimierz h. Prus 3-ci, syn Krzysztofa i Izabeli Mężyńskiej h. Kościesza. W kancelarii królewskiej pracował on już zapewne przed 1655 r., kiedy to otrzymał prowizję nuncjusza na kanonię katedralną płocką fundi Stróżewo, wakującą po objęciu przez bpa Wojciecha Tolibowskiego, sufragana płockiego, biskupstwa poznańskiego. Objął tę prebendę, wskutek wydarzeń wojennych dopiero w czerwcu 1657 r., by w roku następnym zamienić ją na kanonię fundi Płońsk, był wtedy proboszczem w Kobyłce k. Warszawy; 5 sierpnia 1661 r. kapituła wybrała Mikołaja archidiakonem płockim, a 13 sierpnia tegoż roku objął on tę pralaturę. Przed 1657 r. występował Opacki z tytułem sekretarza królewskiego i z prezenty króla Jana Kazimierza otrzymał prepozyturę łomżyńską 25 II 1657 r., pozostając na niej do śmierci.⁴⁰ Biskup płocki Jan Gembicki mianował go wikariuszem generalnym i oficjałem płockim 3 V 1659 r.; był nim zapewne do końca życia, ale akta jego urzędowania kończą się na 1661 r. W kościele parafialnym łomżyńskim dokonywał Mikołaj niewielkich remontów, przenosząc dwa ołtarze; zmarł on przed 2 VII 1663 r.⁴¹

19. Szczuka Kazimierz Jan h. Grabie (1662-1694), syn Jana i Katarzyny z Popowskich h. Korain (prawdopodobnie Horain h. Drużyna).⁴² Nie wszystko, co Ludwik Łętowski w swym Katalogu biskupów, prałatów i kanoników krakowskich mówi o jego podróżach po Europie i Azji oraz o służbie wojskowej w wojnie szwedz-

³⁷ D. Godlewska, *Dzieje Łomży od czasów najdawniejszych do rozbiorów Rzeczypospolitej* (XI w. – 1895), Warszawa 1962 s. 103-104; AW 46 k. 523-526.

³⁸ AEp. 37 k. 62; 145 i 637; ACPI. 11 s. 572, 574, 577; Acta Capituli Pultoviensis (cyt. AC-Pult.) 211 s. 924; AW 46 k. 357-359.

³⁹ L. Królik, *Kapituła kolegiacka...* s. 180 nr 86; AEp. 37 s. 62, 637 i 41 s. 25, 86; ACPult. 2 k. 14.

⁴⁰ ACPI. 12 s. 5, 47-48, 151, 153, 240; AEp. 40 s. 35-36, 86.

⁴¹ AW. z 1680 r. k. 5; AOFPloc. 226 k. 93, 235; oficjałem płockim był zapewne do końca życia, ale akta jego urzędowania kończą się na roku 1661.

⁴² *Receptiones seu installationes ad episcopatum, praelaturas et canonicatum ecclesiae cathedralis Posnaniensis ab anno 1532 ad annum 1800 edidit R. Waiman: „Rocznik Towarzystwa Naukowego Poznańskiego”* Poznań 1908 s. 106 i 112; zapisy dokonane w Poznaniu podają dziwny zapis herbu jego matki nie istniejący w herbarzach „Korain”, będzie to zapewne herb Drużyna, używany według A. Bonieckiego, *Herby T. 7* s. 331-332 przez rodzinę Horainów na Wołyniu i w Wileńszczyźnie; w woj. trockim żyła w XVII w. rodzina Popowskich, W. Wijuk Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego*, Kraków 1897 s. 47 i 59, wobec odległości stron rodzinnych Szczuki od Poznania informacje o jego przodkach i szlachectwie mogły ulec przeinaczeniom w ustach świadków o jego szlachectwie.

kiej i tureckiej co zasługuje na wiarę i jest zupełnie możliwe, bowiem stan duchowny wybrał on dopiero w 1658 r., kiedy to jako kleryk niższych święceń otrzymał od nuncjusza papieskiego prowizję na kustodię w kapitule poznańskiej. Dalsze beneficja uzyskiwał kolejno: prepozyturę łomżyńską zapewne wkrótce po śmierci Mikołaja Opackiego, w połowie 1663 r., następnie administracje opactwa cystersów w Paradyżu; w 1667 r.; otrzymał Kazimierz kanonię w kapitule krakowskiej i prepozyturę w kolegiacie warszawskiej; zrzekł się wówczas kustodii poznańskiej.

Jako sekretarz królewski pracował w kancelariach trzech królów: Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III, przynajmniej od 1658 r. do 1693 r., kiedy to został biskupem chełmińskim.

W posiadanych przez siebie beneficjach troszczył się o kościoły i szpitale, naprawił kościół klasztorny w Paradyżu i w Tarczynie będącym uposażeniem prepozytury warszawskiej, w Warszawie wiele zawdzięczał mu szpital; znaczną kwotą wsparł także fundusze zakładanego w 1682 r. Seminarium św. Jana w Warszawie.⁴³

Kościół parafialny w Łomży zawdzięczał księdzu prepozytowi wiele, według świadectwa wizytacji z 1680 r., dokonanej w imieniu biskupa Bonawentury Madalińskiego (1674-1681), przez dziekana łomżyńskiego ks. Prokopa Stanisława Gutowskiego; wkrótce po objęciu parafii, około 1666 r. nakładem 16 tys. florenów dokonał prepozyt gruntownego remontu kościoła, uszkodzonego przez podziemne ciekły wodne. W 1669 r. polecił naprawić zrujnowane organy kosztem 700 florenów. W 1674 r. sędzia ziemski łomżyński Jan Skrodzki podarował ks. Szczuce i jego następcom – prepozytom łomżyńskim dom i śpichlerz w pobliżu Narwi, co potwierdził król August II w 1715 r. W 1675 r. z funduszy kościelnych poprawiono (za 130 florenów) wszystkie okna, wreszcie w 1676 r. z jego polecenia kosztem ponad 1000 florenów naprawiono i rozbudowano szkołę parafialną; zapewne wkrótce potem zrezygnował Szczuka z prepozytury łomżyńskiej po 1678 r.⁴⁴

Biskupem chełmińskim z nominacji króla Jana III został długoletni sekretarz w 1693 r. z prowizji papieża Innocentego XII, otrzymał ją 5 października, z prawem zatrzymania opactwa paradyskiego; sakrę biskupią przyjął z rąk biskupa poznańskiego Jana Witwickiego w listopadzie 1693 r., a ingres do katedry w Chełmży odbył 18 II 1694 r.; wkrótce, bo już 30 VI tegoż roku zmarł w wieku 72 lat i pochowano go w katedrze w Chełmży, gdzie posiada nagrobek.⁴⁵

⁴³ L. Łętowski, Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich, Kraków 1853 T. 4 s. 108; autor mylnie podaje, że Szczuka był prepozytem warmińskim, podczas gdy posiadał on prepozyturę kolegiaty warszawskiej; L. Królik, Kapituła kolegiacka..., s. 200, 205, autor pomija go jednak w wykazie prepozytów; J. Wysocki, Seminarium Duchowne św. Jana Chrzciciela w Warszawie: 300 lat Seminarium św. Jana Chrzciciela w Warszawie, Warszawa 1983 s. 14.

⁴⁴ Diecezja chełmińska, Pelplin 1928 s. 45; Archiwum Archidiecezji Warmińskiej. Varia 10 (Visitatio Lomzensis nr 53 J [oannes] G [eorgius] K [unik] k. 5-6; w 1667 r. 2 IX prezentował on na mansjonarię w Łomży Andrzeja Gromadzkiego (AO[Pult. 145 k. 479 v.; AW 46 k. 360 i 260 k. 479 v.).

⁴⁵ Diecezja toruńska Historia i teraźniejszość T. 5 Dekanat chełmżyński, Toruń 1995 s. 51.

20. **Kunig Jan Jerzy** (1648-1719), syn Jerzego, notariusza i Katarzyny Kretzmer, urodzony w Lidzbarku Warmińskim. Kształcił się on zapewne w gimnazjum w Reszlu i w Braniewie, a studiował na Uniwersytecie Krakowskim i w Rzymie, gdzie uzyskał doktorat obojga praw (1670-1673). Po powrocie z Rzymu związał się z biskupem plockim Bonawenturą Madalińskim, u którego był notariuszem Kurii (1674-1677), a następnie audytorem sprawującym sądy w imieniu biskupa. W tym czasie uzyskał od biskupa kanonię katedralną plocką fundi Grochów, przeznaczoną dla doktora i musiał przedstawić kapitule dyplom doktorski, posiadał ją w latach 1675-1699. Kanonię pułuską fundi Gnojno, z prezenty starosty pułuskiego Franciszka Kunowskiego objął 22 III 1681 r., zrezygnował z niej dopiero w maju 1708 r. Prowizję na kanonię warmińską przywiózł sobie prawdopodobnie z Rzymu, ale nie mógł jej uzyskać mimo długiego sporu i dopiero dzięki nowej prowizji otrzymał ją w 1689 r. W kapitule warmińskiej, przeniósł się bowiem do Fromborka po 1691 r., otrzymywał kolejno prałatury kantora (1699-1708) i kustosza (1708-1719). W diecezji wrocławskiej był oficjałem pomorskim i proboszczem w Gdańsku. Biskupi warmińscy Jan Zbąski i Andrzej Załuski powierzali mu obowiązki wikariusza generalnego i oficjała w diecezji warmińskiej, był nim w latach 1693-1698 i w 1699-1711. W czasie wakansów biskupich wybierano go administratorem diecezji. Posiadał on dużą bibliotekę, około 600 tomów, która podarował Kolegium Jezuitów w Braniewie.⁴⁶ Biskup Madaliński 18 V 1675 r. nadał mu probostwo w Goworowie, a w 1678 r. prepozyturę łomżyńską z prezenty króla Jana III, jako sekretarzowi królewskiemu, na której pozostał zapewne do roku 1689 gdy został proboszczem w Gdańsku; nie zachowały się żadne informacje o jego działalności w Łomży, choć świadectwem jego zainteresowań tym terenem jest zabrany z sobą do Fromborka odpis wizytacji dekanatu łomżyńskiego z 1680 r.⁴⁷

21. **Latyczewski Michał**, prepozyt łomżyński (ok. 1690-1712); kanonik warszawski (ok. 1695-1712); i proboszcz w Goworowie (ok. 1691-1712). W diecezji plockiej otrzymał on z prezenty króla Jana III prepozyturę łomżyńską po rezygnacji z niej Jana Kuniga; probostwo w Goworowie objął po śmierci Bartłomieja Gawłowickiego, doktora medycyny, kanonika plockiego i pułuskiego, zapewne pod koniec 1691 r. Musiał mieć dość dobre przygotowanie humanistyczne i prawne, skoro biskup Andrzej Załuski w 1693 r. mianował go dziekanem łomżyńskim, a następnie 28 XI 1695 r. pierwszym oficjałem łomżyńskim dla czterech dekanatów, po nowym podziale na dekanaty z 1693 r., podnosząc jego odpowiednie przygotowanie, do sprawowania tego urzędu. Ze względu na obowiązki

⁴⁶ T. Oracki, Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku T. 1 A – K, Olsztyn 1984 s. 165; ACPL. 13 k. 86; tamże 14B s. 437; tamże 15 k. 37 v.; ACPult. 2 s. 252, 508; AEp. 43 s. 473-474; sam J. Kunig wpisał w zakończeniu tomu episkopaliów w 1677 r. w formie podziękowania biskupowi B. Madalińskiemu za otrzymane odeń beneficja, także notatkę o spaleniu akt biskupich z lat 1678-1691.

⁴⁷ AEp. 43 s. 337 i 46 k. 724; AOFPult. 147 s. 3; zob. przyp. 44.

⁴⁸ AEp. 46 k. 194 v., 638, 648, 883.

oficjała rezydował on zapewne, pierwszy od wielu lat, stale w Łomży, w obszernej plebanii.⁴⁸

Seweryn Uruski w swoim Herbarzu odnotowuje jego nazwisko w brzmieniu Latyczowski, wymieniając wśród innych przedstawicieli tej rodziny, także Michała, jako kanonika warszawskiego i proboszcza łomżyńskiego w latach 1691-1701, nie podając jego herbu, ale wskazując pochodzenie rodziny z ziemi chełmskiej. Biskup Ludwik Załuski 28 IV 1702 r. mianował Michała kanonikiem gracjalnym pułuskim z uposażeniem w dziesięciny z mensy biskupiej. Zmarł on przed 11 V 1712 r.⁴⁹

22. **Ciotuski Stanisław** (1676-1720), magister uniwersytetu krakowskiego, uzyskał stopnie akademickie w latach 1704 i 1706, a więc musiał studiować przynajmniej od 1702 r.⁵⁰ Pochodził z diecezji krakowskiej. Z prezenty króla Augusta II biskup Ludwik Załuski instytuował go na prepozyturę łomżyńską po śmierci Michała Latyczewskiego przed 11 V 1712 r. Wizytacja kościoła łomżyńskiego z 1719 r. wspomina, że w czasie swych rządów odbudował młyn kościelny na polu zwanym Biel pod wsią Łomżyca, za co zapłacił ok. 1000 zł polskich z własnych pieniędzy. Poprawił on także budynki gospodarcze i część obszernej 2-piętrowej plebanii, a także remontował w kościele posadzkę i naprawił 6 okien. On także stale rezydował w Łomży. Zmarł Ciotuski przed 9 IV 1720 r.⁵¹

23. **Wolicki Maciej** h. Nabram (1694 – ok. 1760), z ziemi wieluńskiej, kanonik chełmski, kustosz olkuski i prepozyt łomżyński (1720-1738), z prezenty króla Augusta II instytuował go na beneficjum łomżyńskie, po śmierci Ciotuskiego biskup Ludwik Załuski 9 III 1720 r.; święcenia kapłańskie przyjął on w Krakowie, z rąk sufragana krakowskiego Michała Szembeka w 1718 r., w 1720 r. był już kanonikiem chełmskim. Stale rezydował w Łomży, prowadził sam gospodarstwo proboszczowskie i czynił niewielkie naprawy w kościele. Już 1 X 1737 r. prezentował na prepozyturę szpitalna Św. Ducha w Łomży Cypriana Wolickiego, swego bratanka, kleryka mniejszych święceń, a 7 III 1738 r. zrezygnował z prepozytury łomżyńskiej, prawdopodobnie po otrzymaniu prałatury kustosa w kapitule kolegiackiej olkuskiej. Jego krewny Andrzej Wolicki był mansjonarzem łomżyńskim i proboszczem w Piątncy; zmarł on w 1733 r. i posiada tablicę nagrobną w katedrze łomżyńskiej z herbem Nabram.⁵²

24. **Wolicki Cyprian Kazimierz** h. Nabram (1713-1775), pochodził z ziemi wieluńskiej archidiecezji gnieźnieńskiej i był bratankiem Macieja. Po rezygnacji z prepozytury łomżyńskiej swego krewnego otrzymał z prezenty króla Augusta III nominację na prepozyta a biskup Antoni Sebastian Dembowski instytuował go w dniu 7 III 1738 r. na tę parafię. Wkrótce potem rozpoczął on studia prawnicze

⁴⁸ S. Uruski, *Rodzina Herbarz szlachty polskiej* T 8 s. 306; AEp. 49 k. 162 v.; L. Królik nie wymienia jego nazwiska w katalogu kanoników warszawskich; ACPult. 2 k. 455.

⁵⁰ *Statuta nec non liber promotionum...* s. 373-374; AEp. 49 k. 162 v.; AW 46 k. 247; tamże 49 k. 526.

⁵¹ AW. 260 k. 479-480.

⁵² *Katalog zabytków sztuki...* T. IX z. 1 s. 13, 18-26; AEp. 49 k. 162 v., gdzie podano mylnie jego imię Albertus zamiast Matthias, z którym występuje kilkakrotnie (AEp. 56 k. 28 v., 75; AW. 260 k. 479 i 263 k. 346-350).

na Uniwersytecie Krakowskim i uwieńczył je doktoratem z prawa kanonicznego – dyplom z dnia 23 XI 1750 r. – wcześniej już objął on urząd oficjała łomżyńskiego, był nim już 26 IV 1749 r., kiedy to otrzymał kanonię pultuską fundi Lipa a 5 II 1751 r. został przyjęty na koadiutora kanonii plockiej fundi Gocław, obsadzanej przez doktorów, zaś 9 IX 1755 r. kapituła plocka zażądała, aby wypełniał obowiązki penitencjarza, do których zobowiązany był posiadacz tej kanonii Karol Kreni, wobec stałej nieobecności tego ostatniego. Biskup Antoni Dembowski, który został ordynariuszem we Włocławku w 1752 r., ściągnął go do Włocławka, gdzie został archidiaconem pomorskim i oficjałem rezydującym dla tej części diecezji w Gdańsku. Cyprian Wolicki 14 IV 1766 r. otrzymał prekonizację na biskupa tytularnego Synopy i sufragana włocławskiego; zmarł on 16 V 1775 r.⁵³

25. **Żórawski Krzysztof** (1738 – 11 XI 1808), syn Wojciecha h. Trzaska miecznika lub chorążego lwowskiego i Anny Spinek h. Prus. Urodził się w Jezioranach (Seeburg) na Warmii 22 II 1738 r., gdzie jego stryj Andrzej był archiprezbiterem, a później kanonikiem warmińskim. Domyślać się można, że kształcił się w kolegiach jezuickich na Warmii, a studia prawnicze, uwieńczone doktoratem obojga praw ukończył, jak domyśla się ks. S. Biskupski, za granicą; lub za przykładem swego brata stryjecznego Michała syna Jakuba cześnika plockiego i Marianny Jeżewskiej h. Jastrzębiec, w Akademii Zamojskiej.⁵⁴ Po studiach Krzysztof rozpoczął pracę w kancelarii królewskiej Stanisława Augusta przed 1767 r., a w roku następnym uzyskał kanonie w kapitule warmińskiej. Po pierwszym rozbiorze, od początku 1774 r. zatrudnił go książę Michał Poniatowski biskup plocki, jako audytora i kanclerza swojej kurii biskupiej; także i później już jako arcybiskup gnieźnieński, pełnił tę funkcję dla Gniezna. Biskup Poniatowski, rezydując w Warszawie, przez Krzysztofa Żórawskiego kierował diecezją plocką, a później arcybiskupstwem gnieźnieńskim, cieszył się on całkowitym zaufaniem swego przełożonego. Nic dziwnego, że biskup starał się zapewnić mu szereg beneficjów, uzyskując zgodę Stolicy Apostolskiej na ich kumulację.⁵⁵ Prepozyturę łomżyńską z prezenty królewskiej i instytucji biskupiej objął 22 V 1775 r., zatrzymał ją zapewne do otrzymania opactwa wagrowieckiego w 1792 r., przybierając jako swego koadiutora w jej zarządzie przed 1785 r. ks. Adama Królikowicza; w 1778 r. uzyskał Krzysztof kanonikat katedralny krakowski (21 III 1778 r.) i kanonikat kolegiaty warszawskiej, by 25 X 1784 r., po ustąpieniu z dziekanii w tej kapitule biskupa

⁵³ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce Słownik biograficzny*, Warszawa 1992 s. 227; ACPI. 19 k. 44 i 20 k. 59, 110-111 v.; ACPult. 4 k. 152, 194.

⁵⁴ S. Biskupski, *Krzysztof Żórawski polski kanonista XVIII stulecia*, Włocławek 1950 s. 7, 57, 75; ADP Akta metrykalne parafii Zawidz nr 1457 k. 75 Michał Żórawski urodził się w Zawidzu 6 XI 1727 r. z ojca Jakuba cześnika plockiego i Anny Jeżewskiej; ACPI. 19 k. 95 v.-96; AW katedry plockiej z 1775 r. s. 9-10, kanonikiem katedralnym plockim fundi Grochów jako koadiutor kanonika Józefa Mańkowskiego został przyjęty 11 II 1752 r., a dyplom doktoratu obojga praw z Akademii Zamojskiej z dnia 14 X 1750 r. przedstawił nieco później; w 1779 r. został biskupem sufraganiem plockim (z tytułem biskupa tesseńskiego), a zmarł 5 I 1782 r. (Z. Szostkiewicz, *Katalog biskupów obrządku łacińskiego przedrozbiorowej Polski*, Rzym 1954 s. 207).

⁵⁵ S. Biskupski, *Krzysztof Żórawski...* s. 59-65; L. Królik, *Kapituła kolegiacka...* s. 57 i 203.

Michała Poniatowskiego objąć tę pierwszą pralaturę w kapitule warszawskiej, na której pozostał do śmierci. Dalsze beneficja uzyskał Żórawski w latach następnym, a mianowicie: prepozyturę kolegiaty kieleckiej (10 XII 1788 r.) i scholasterię kolegiaty łęczyckiej (14 VIII 1793 r.).

W czasie urzędowania w diecezji płockiej (1774-1785) przygotował on szereg rozporządzeń, które wydano w 4 tomikach w 1785 r. Prawdopodobnie przez cały czas współpracy z biskupem płockim a następnie prymasem Michałem Poniatowskim, a nawet i później, przynajmniej do 1801 r. przygotowywał, jako pomoc w swej pracy, prawdopodobnie z myślą o wydaniu „Codex ecclesiae Poloniae ex Constitutionibus Apostolicis praesertim pro regno Poloniae editis nec non conciliorum provincialium ac synodorum dioecesanorum tum antiquioribus ordinationibus compositis” w 4 tomach in folio; dzieło to zostało wydane w 3 tomach prawie w sto lat później p. t. *Decretales Summorum Pontificorum pro regno Poloniae et Constitutiones Synodorum Provincialium et Dioecesanorum Regni eiusdem ad summum collectae*.⁵⁶

W testamencie swym przeznaczył znaczne sumy pieniężne dla szpitali w miejscowościach, z którymi był związany, między innymi w: Łomży, Płocku, Pułtusku i Warszawie. Bibliotekę i rękopisy swego zbioru praw zostawił Księżom Misjonarzom Świętego Krzyża w Warszawie przez wdzięczność za duchową edukację, co może oznaczać, że Seminarium kończył u nich. Zmarł K. Żórawski w Warszawie 11 XI 1808 r. i tam został pochowany.⁵⁷

26. Królikiewicz Adam h. Jasińczyk (?) (1752-1827). Prepozytem łomżyńskim, początkowo jako koadiutor Krzysztofa Żórawskiego, został przed 1785 r., a po rezygnacji tego ostatniego ok 1790 r. samodzielnie został nim prawdopodobnie do końca swego życia. Według Herbarzy był on kapelanem i dyrektorem duchowym Korpusu Kadetów założonego przez króla Stanisława Augusta i odznaczony przez tegoż króla złotym medalem „bene merentibus”; sejm grodzieński z 1793 r. zajmował się jego osobą, był on także komisarzem cywilno-wojskowym w Łomży w 1789 r.⁵⁸ Królikiewicz był także kanonikiem warszawskim, najpierw jako koadiutor jednej z kanonii w kolegiacie, przynajmniej do 1814 r., a później już kanonikiem do ok. 1826 r., a po objęciu biskupstwa podlaskiego przez Marcelę Gutkowskiego archidiacona warszawskiego otrzymał prawdopodobnie po nim tę pralaturę. Zmarł Adam Królikiewicz w 1827 r.⁵⁹

⁵⁶ *Decretales... Poznaniae* T. 1 1881, T. 2 1882, T. 3 1883; *Rozporządzenia i pisma pasterskie za rządów J. O. Księcia Michała Jerzego Poniatowskiego Biskupa Płockiego... do diecezji płockiej* wydane dla wygody teje diecezji zebrane i do druku podane tomów I-IV 16° w Warszawie... Roku 1785, wydał ks. Wiktor Wargawski kanonik katedry płockiej i kolegiaty pułtuskiej.

⁵⁷ S. Biskupski, *Krzysztof Żórawski...* s. 57.

⁵⁸ A. Boniecki, *Herbarz Polski* T. 12 s. 297; S. Uruski, *Rodzina...* s. 68 – nie był on jednak kanonikiem płockim.

⁵⁹ *Rozporządzenia i pisma pasterskie...* IV s. 251, 280; był także egzaminatorem prosynodal-

ZUSAMENFASSUNG

STUDIA PŁOCKIE

Die Pfarrei zu Łomża der Herzog des Fürstentum Masowien Johannes der älteste in neu gegriendeten Łomża gestiftet, zu Ende des XIV Jahrhundert. der Bischof von Plock Jacobus von Korzkiew mit eine diplome von 9 IX 1410 Jahre errichtet neue Kirche in Namen des heiligen Aposteln Peter, Andreas, Paul, und heiligen Laurentius und Katharine. Auch einige Dörfern hinzugeschriebt. Im Ende des XV der Pfarer, der Kanoniker der Schtiefkirche in Warschau, Nielaus von Miączyn (1475-1493), dem neu Bau der Kirche in Angrief nehmt, welchen Kirche der Kanoniker von Plock und Warschau Johannes Woy-slawki (1519-1549) in diesen Jahren, auch ein Pfarer zu Łomża zu Ende gebaut. In Quel-len materiall vom Mitte des XV bis Anfäge des XIX Jahrhundert in Stelle den Pfarren und nach dem Mitte des XVI Jahrhundert mit dem Titel Propsten zusammen sechs und zwanzig Propsten waren. Die Herzogen von Masowien und nach dem die Könige von Polen dem Kandidaten zu Propstei nominiren, am meisten vom seinen Kanzlei, und Sie gäwenlich zu seinem Tod in diese Propstei gebliben waren.

WSTĘP

Tematyka dziejów szpitalnictwa w Polsce przedrozbiorowej stała się w ostatnich latach dość popularna. Wystarczy wymienić jedynie większe opracowania dotyczące tego zagadnienia, aby uświadomić sobie, że napisano w tej dziedzinie dużo. W stosunku do innych form działalności dobroczynnej szpitalnictwo na ziemiach polskich jest dość dobrze opracowane¹, ale monografie dotyczące rozwoju szpitalnictwa w poszczególnych regionach Rzeczypospolitej w okresie przedrozbiorowym są nieliczne.

Jednym z regionów ulubionych w badaniach nad dawnym szpitalnictwem jest południe Mazowsze, znajdujące się w większości w granicach diecezji płockiej. Zawsze zaledwie kilka prac i artykułów poświęconych mazowieckim szpitalom i ich historii w XVIII i XIX wieku. Najmniej wiadomości wiemy o ich liczbie, stanie czy wyposażeniu w okresie drugiej połowy XVI wieku czy w wieku XVII. Dlatego warto podjąć próbę opisanie mazowieckich szpitali, w ostatniej dekadzie XVI wieku, jest to możliwe dzięki zachowaniu się dokumentów wyizolowanej diecezji płockiej.

¹ M. Sardański, *Opieka społeczna w Wielkopolsce Zachodniej w XVII i XVIII w.*, Lublin 1992; Z. Goralski, *Szpitałe na Lubelszczyźnie w okresie przedrozbiorowym*, Warszawa 1992; *Doświadczenia opieki społecznej w ziemi przemyskiej i sarockiej (XV-XVIII)*, Przemysł 1966.

² D. Prucnal, *Stany badań nad szpitalnictwem w przedrozbiorowej Polsce*, „Roczniki Humanistyczne KUL”, 47 (1999), z. 2, s. 39-75.

³ Zob. M. Sardański, *Opieka społeczna w Wielkopolsce Zachodniej*, Warszawa 1992; K. Doła, *Szpitałe Średniowiecznego Śląska. Rozwój historyczny*, Roczniki Teologiczne Śląska Opolskiego, I (1968), s. 239-292; M. Mroczek, *Stan szpitalnictwa w Archidiecezji Lubelskiej na podstawie wizytacji biskupa Bernarda Maciejewskiego biskupa Krakowskiego w 1603-1604*, *Wiadomości Diecezjalne Lubelskie*, 1989, s. 325-331.

⁴ K. Błażewicz, *Szpitałe diecezji płockiej w XVIII wieku*, Lublin 1992; m. in. A. Woźniak, *Szpitały na Mazowszu w końcu XVIII i początku XIX wieku*, w: *Szpitalnictwo w daw-*

ny dla księży kapucynów łomżyńskich – zob. *Elenchus universi cleri dioecesis plocensis pro anno 1801, 1812, 1814*; *Nowy kalendarzyk polityczny na rok 1825* s. 107.